

**SURXONDARYO VILOYATIDA TUG'RUQQA YORDAM XIZMATI (1950–
1954): VILOYAT BOSH AKUSHER-GINEKOLOGI HISOBOTLARI
ASOSIDA**

Mengnarov Abdulla Xolmo'min o'g'li

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, «Tarix» kafedrası o'qituvchisi. E-mail: abdullo_mengnarov@tues.uz

Annotatsiya. Tezida Surxondaryo viloyati davlat arxivining 77-fondidagi to'rtta yig'majild asosida 1950–1954-yillarda viloyatda tug'ruqqa yordam xizmatining holati ko'rib chiqiladi. Tug'ruq bo'limlariga murojaat to'rt yilda bir necha barobar oshgani, biroq qishloqda tibbiy yordam bilan o'tgan tug'ruqlar 1952-yilda atigi 24–25 foizni tashkil etgani ko'rsatiladi. Bu tafovutning sabablari — transport, kolxoz tug'ruqxonalarining ahvoli va akusherka kadrlarining yetishmasligi — hujjatlarning o'z tili bilan ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Surxondaryo viloyati, tug'ruqqa yordam, bosh akusher-ginekolog, kolxoz tug'ruqxonasi, uyda tug'ish, onalar o'limi, feldsher-akusherlik punkti, arxiv hujjatlari.

Kirish

Sovet sog'liqni saqlash siyosatida onalikni muhofaza qilish ustuvor yo'nalish deb e'lon qilingan, ammo uning viloyat darajasidagi amaliy natijalari kam o'rganilgan. Surxondaryo bo'yicha mavjud tadqiqotlar asosan tarmoq ko'rsatkichlariga — tug'ruq o'rinlari va muassasalar soniga tayanadi [1; 2]. Xizmatning sifati, ya'ni tug'ruqning qayerda va kimning yordamida o'tgani hamda uning oqibatlari mustaqil ko'rib chiqilmagan. Tезisning maqsadi — shu savolga viloyat bosh akusher-ginekologining ichki hisobotlari asosida javob berish.

Manbalar va usullar

Tadqiqot Surxondaryo viloyati davlat arxivi (SurVDA) 77-fondi (viloyat sog'liqni saqlash bo'limi) 1-ro'yxatining to'rt yig'majildiga tayanadi; ular ilmiy muomalaga birinchi marta kiritilmoqda.

- **94-yig'majild** (48 varaq) — bosh akusher-ginekolog, O'zSSR Oliy Soveti deputati P.N. Parfenovanning ma'ruza, chiqish va xizmat xatlari. Muqovada 1952–1953-yillar ko'rsatilgan, ammo ichidagi hujjatlar 1950–1954-yillarga oid [3].
- **126-yig'majild** (7 varaq) — 1953-yilning birinchi yarmi bo'yicha axborot, 1953-yil 15-oktabrda imzolangan [4].

- **135-yig'majild** (11 varaq) — 1948–1954-yillar ko'rsatkichlarining qo'lyozma jadvallari, muallifi ko'rsatilmagan [5].
- **278-yig'majild**, 11–12-varaqlar — 1957–1959-yillarda qurilgan kolxoz tug'ruqxonalarini to'g'risida ma'lumot [6].

Manba tanqidi, qiyosiy tahlil va tavsifiy statistika usullari qo'llandi. Uchta cheklovni qayd etish lozim. Birinchidan, hujjatlarda viloyat bo'yicha jami tug'ilishlar soni yo'q, shu bois ko'rsatkichlar faqat tug'ruq bo'limlaridagi tug'ruqlarga tegishli. Ikkinchidan, 135-yig'majild jadvallaridagi foizlar ba'zi o'rinlarda mutlaq sonlarga mos kelmaydi, shuning uchun faqat mutlaq sonlar olindi. Uchinchidan, 94-yig'majildagi «Ayollar o'rtasidagi ishni yaxshilash tadbirlari to'g'risida»gi matn (33–35-varaqlar) imzosiz va sanasiz, u muallifi noma'lum hujjat sifatida keltiriladi.

Natijalar

Tashkiliy asos. 1950-yil yanvarigacha tug'ruqqa yordam bo'limi bolalarga davolash-profilaktika yordami sektori tarkibida bo'lib, ishi «amalda yillik statistik hisobotlar bilan cheklangan». Shu oydan viloyat sog'liqni saqlash bo'limi huzurida bosh akusher-ginekolog va tug'ruqqa yordam inspektori lavozimlari joriy etilgan [3, 39-v.].

Tarmoq va kadrlar. 1950-yilning o'n oyi yakuniga ko'ra viloyatda reja bo'yicha 160, amalda 140 tug'ruq o'rni bo'lgan: 53 tasi Termiz va Denov shaharlarida, 87 tasi qishloq joylarda. Akusher-ginekologlar soni 17 nafar, shundan 7 nafari Termizda ishlagan [3, 38-v.]. 1953-yil boshida ular 16 nafarga tushgan, yil davomida «birorta ham vrach kelmagan»; Termiz va Sariosiyo tumanlarida mutaxassis umuman bo'lmagan. Hujjatda ta'kidlanishicha, vazirlikka bu haqda bir necha bor xabar berilgan, «lekin o'rinlar hanuz bo'sh» [4, 2-v.]. Viloyatda 75 nafar akusherka va feldsher-akusherka ishlagan [4, 2-v.].

Murojaatning o'sishi. Tug'ruq bo'limlarida 1950-yilning o'n oyida 1 591 tug'ruq qabul qilingan (shahar va tuman markazlarida 1 038, qishloqda 553) [3, 38-v.]. 1953-yilning birgina birinchi yarmida bu son 1 651 ga yetgan: 1 474 tasi bo'limning o'zida, 177 tasi uyda tug'ib keltirilganlar [4, 3-v.]. Qo'lyozma jadvalga ko'ra, shahar bo'limlariga yotqizilgan tug'uvchilar soni 1948-yildagi 866 tadan 1954-yilda 2 709 taga, qishloq bo'limlarida 676 tadan taxminan 2,7 mingga ko'paygan (oxirgi son ustidan tuzatilgan) [5, 1-v.]. 1951-yilga oid ma'ruzada bu o'sish «o'zbek ayollari» hisobiga, ayniqsa Sherobod, Uzun va Termiz tumanlarida kechayotgani qayd etilgan [3, 5-v.].

Qishloqdagi qamrov. Shunga qaramay, 1952-yil 31-iyulda viloyat ijroiya qo'mitasi raisiga yo'llangan axborotda quyidagicha yozilgan: partiya va hukumat qishloqda tibbiy yordam bilan o'tadigan tug'ruqlarni 70–80 foizga yetkazishni talab

qiladi, «bizda esa bugungi kunda bu ko'rsatkich 24–25 foizga teng» [3, 14-v.]. Uyda tibbiyot xodimi ishtirokida qabul qilingan tug'ruqlar 1953-yilning birinchi yarmida butun viloyat bo'yicha 1 167 tani tashkil etgan; muallif buni «juda va juda yetarli emas» deb baholaydi [4, 7-v.].

Hujjatlar ko'rsatgan sabablar.

1. *Transport va masofa.* Ayrim tumanlar viloyat markazidan 170 km uzoqlikda joylashgan, tez yordam mashinalari faqat Termiz va Denovda bo'lgan. Qolgan tumanlarda tug'uvchini kasalxonaga yetkazish vositasi — «ot va eshak», shu sababli «tibbiy yordam kechikadi va tug'ruq uyda yordamsiz o'tadi» [3, 6-v.].
2. *Kolxoz tug'ruqxonalari.* 1950-yilda rejadagi 6 tadan 3 tasi ochilgan, har biri 2 o'rinli. Ular «sanitariya talablariga javob bermaydigan» binolarda joylashgan, jihozsiz bo'lgan va «aholida ishonch uyg'otmagan» [3, 38–39-v.]. 1952-yilda rejadagi 6 tadan faqat bittasi — Denov tumanidagi Yurchi tug'ruqxonasi ishlagan. Bino, jihoz va oziq-ovqat tuman ijroiya qo'mitasi va kolxoz zimmasida bo'lgan, sog'liqni saqlash bo'limi esa «faqat tibbiyot xodimini ajratgan» [3, 14-v.].
3. *Binolar.* Uzunda tug'ruqxona uchun maxsus qurilgan binoni uch yil davomida tuman partiya qo'mitasi egallab turgan, bo'lim esa kasalxonaning uch xonasida ishlagan [3, 6-v.].
4. *Quyi bo'g'in kadrlari.* 75 ta feldsher-akusherlik punkting ko'pchiligida akusherka o'rnida hamshira yoki erkak feldsher ishlagan, «tibbiy yordam bilan tug'ilishning pastligi ham shundan» [4, 7-v.]. Muallifi noma'lum matnda mahalliy millat kadrlarining yetishmasligi alohida ko'rsatiladi: hamshiralar maktabi uch yilda atigi uch nafar o'zbek qizini bitirgan [3, 33-v.].

Oqibatlar. 1950-yilning o'n oyida tug'ruq bo'limlarida 4 nafar ayol vafot etgan, 36 ta o'lik tug'ilish (shundan 5 tasi uydagi tug'ruqdan keyin keltirilganlar) va 22 ta chaqaloq o'limi qayd etilgan [3, 31–32-v.]. 1953-yilning birinchi yarmida bachadon yorilishining to'rt holati bo'lgan, to'rttalasi ham «o'tkazib yuborilgan holatda» keltirilgan va o'lim bilan tugagan. Tirik tug'ilgan 1 629 chaqaloqdan 24 nafari vafot etgan, 51 ta o'lik tug'ilish qayd etilgan [4, 4-v.]. Qo'lyozma jadval izohida shahar bo'limlaridagi o'lim holatlari Termiz va Sho'rchi tumanlari qishloqlaridan keltirilgan ayollarga to'g'ri kelishi, bu tumanlarda akusher-ginekolog yo'qligi yozilgan [5, 1-v.].

1957–1959-yillardagi siljish. Kolxozlar mablag'i hisobiga uch yilda har biri 5 o'rinli 23 ta kolxoz tug'ruqxonasi qurilgan (1957-yilda 8, 1958-yilda 9, 1959-yilda 6 ta) [6, 11-v.]. Keyingi bosh akusher-ginekolog T.I. Merzlovaning axborotida ular vrach va feldsher-akusherlar bilan «to'liq ta'minlangan» deyiladi [6, 12-v.]. Biroq bu yig'majildda tug'ruqlar soni va oqibatlari bo'yicha raqamlar keltirilmagan.

Muhokama

Natijalar ikki xil sur'atni ko'rsatadi. Tuman markazlaridagi tug'ruq bo'limlariga murojaat tez o'sgan va bu o'sish mahalliy ayollar hisobiga kechgan. Demak, to'siq aholining «qoloqligi»da emas, kolxoz bilan tuman markazi orasidagi masofada edi. Bu masofani qisqartirishi lozim bo'lgan bo'g'in — kolxoz tug'ruqxonasi — ikki idora o'rtasida qolgan: bino va ta'minot kolxoz hamda ijroiya qo'mitasiga, xodim esa sog'liqni saqlash bo'limiga tegishli edi. Reja 1950-yilda yarmiga, 1952-yilda oltidan biriga bajarilgani shu bo'linish bilan izohlanadi.

Manbashunoslik jihatidan bir muallifning turli janrdagi matnlari farqi e'tiborga loyiq. Deputatlar oldidagi chiqishda P.N. Parfenova aybni sovet va partiya tashkilotlariga yuklaydi [3, 7-v.]. Ichki ma'ruzada esa vrachlarning o'zini tanqid qiladi: tuman kasalxonalarida vafot etgan ayollarning kasallik tarixlaridan «vrachlarning xatti-harakatini ham, fikrlashini ham tushunib bo'lmaydi» [3, 41-v.]. 1960-yilgi qisqa axborot esa faqat ijobiy ohangda yozilgan va tekshiriladigan raqam bermaydi. Shu sababli 1950-yillar oxiridagi «to'liq ta'minlanganlik» haqidagi qaydni boshqa manbalar bilan solishtirmasdan qabul qilib bo'lmaydi.

Xulosa

1. 1950–1954-yillarda viloyat tug'ruq bo'limlariga murojaat bir necha barobar oshgan: 1953-yilning yarim yilida 1950-yilning o'n oyidagidan ko'proq tug'ruq qabul qilingan.
2. Qishloqda tibbiy yordam bilan o'tgan tug'ruqlar 1952-yilda 24–25 foizni tashkil etgan, ya'ni belgilangan 70–80 foizlik vazifadan uch barobar past bo'lgan.
3. Tafovutning sabablari hujjatlarda aniq ko'rsatilgan: transportning yo'qligi, kolxoz tug'ruqxonalari rejasining bajarilmasligi, tumanlarda akusher-ginekolog va punktlarda akusherka yetishmasligi.
4. Og'ir oqibatlar — onalar o'limi va o'lik tug'ilishlar — asosan mutaxassissiz tumanlardan kech keltirilgan holatlarga to'g'ri kelgan.
5. Kolxoz tug'ruqxonalari tarmog'i faqat 1957–1959-yillarda, kolxozlar mablag'i hisobiga kengaygan; uning natijalarini baholash uchun keyingi yillar hisobotlarini o'rganish zarur.

Manbalar va adabiyotlar

1. Муминова Г. Э. Медицина и здравоохранение Узбекистана: проблемы и последствия (1946–1990 гг.) (на примере южных областей Узбекистана): автореф. дисс. ... канд. ист. наук. — Ташкент, 2000.
2. Xujanazarov A. Z. O'zbekistonda tibbiyot tizimi taraqqiyoti: natijalar va tahlillar (Surxondaryo viloyati misolida, 1991–2020 yy.): tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) diss. avtoreferati. — Termiz, 2023.

3. Surxondaryo viloyati davlat arxivi (SurVDA). 77-fond, 1-ro'yxat, 94-yig'majild (Bosh akusher-ginekolog, O'zSSR Oliy Soveti deputati P.N. Parfenovanning ma'ruzasi, 1950–1954).
4. SurVDA. 77-fond, 1-ro'yxat, 126-yig'majild (Tug'ruqqa yordam bo'yicha axborot, 1953).
5. SurVDA. 77-fond, 1-ro'yxat, 135-yig'majild (Viloyat aholisiga akusherlik yordami ko'rsatkichlari, 1951–1954).
6. SurVDA. 77-fond, 1-ro'yxat, 278-yig'majild (Sog'liqni saqlash vazirligi bilan tug'ruqqa yordam bo'yicha yozishmalar; viloyatdagi tug'ruqxonalar soni to'g'risida axborot, 1959–1960).